

СПОРТ ЯК ВИД САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

SPORTS AS A KIND OF SELF-ACTUALISATION OF AN INDIVIDUAL

Спорт як важливий соціальний феномен охоплює всі рівні сучасного соціуму. У спорті формуються такі важливі для суспільства цінності, як прагнення бути лідером, вирішувати складні завдання, бути членом команди. У сучасному світі спостерігається стійка тенденція підвищення ролі спорту як сфери людської діяльності і феномена культури, який створює навколо себе певне соціокультурне середовище. Розвиток дитячо-юнацького спорту в сучасному українському суспільстві – це актуальне питання. У зв'язку з відсутністю сталих традицій здорового способу життя та активного дозвілля, недостатнього виховання молоді на прикладах ушляхених вітчизняних спортсменів для українського суспільства гострою проблемою залишається велике поширення тютюнопаління, зловживання алкоголем, вживання наркотичних засобів. Популяризація та розвиток дитячо-юнацького спорту має перетворитися на одне із пріоритетних завдань, від вирішення якого багато в чому залежить майбутнє держави. У статті представлений аналіз факторів, які беруть участь у популяризації та розвитку дитячо-юнацького спорту як виду самоактуалізації особистості – мас-медіа, реклами, активної участі батьків. Прикладом ініціативи із побудови системи особистісного зростання, формування лідерських якостей, командної роботи через залучення підлітків до унікальної системи занять футболом є експериментальний проект «Фенікс», який був створений у 2015 році в Харкові. У статті представлений аналіз ролей спорту в актуалізації важливих для індивіда потреб, таких як: розвиток творчої діяльності, самовираження, боротьба з несприятливим впливом стресів, підготовка до інших видів діяльності. Авторами акцентовано увагу на тому, що одним із найважливіших факторів розвитку масового спорту є державна політика в галузі пропаганди фізичної культури, спорту та здорового способу життя й забезпечення умов для поширення масового спорту, фізкультурно-оздоровча робота з дітьми та підлітками.

Ключові слова: дитячо-юнацький спорт, здоровий спосіб життя, популяризація дитячо-юнацького спорту, самоактуалізація особистості, пропаганда фізичної культури.

Sport as an important social phenomenon covers all levels of modern society. Such important values for society as the desire to be a leader, skills to solve complex problems, to work in a team are formed in sports. In the modern world there is a steady trend of increasing the role of sport as a sphere of human activity and the phenomenon of culture, which creates a certain socio-cultural environment. It is relevant for the modern Ukrainian society to enhance youth sports. Due to the lack of an established tradition of a healthy lifestyle and active pastimes, insufficient examples of young sportsmen for young Ukrainians to look up to, widely spread smoking, alcohol and drug abuse are still highly pressing issues for Ukraine. Popularization and development of youth sports has to become one of the top priorities on the agenda of the state. An ability to handle it, shapes the future of the country. The article contains analysis of the factors that are key to popularization and development of youth sports as a kind of self-actualization of an individual – such as mass media, advertising and active involvement of parents. An example of an initiative to build a system of personal growth, leadership development, teamwork through the involvement of adolescents in a unique system of football is the experimental project "Phoenix", which was created in 2015 in Kharkiv. The article presents an analysis of the roles of sports in the actualization of important needs of the individual – the development of creative activity, self-expression, combating the adverse effects of stress, preparation for other activities. It is emphasized that one of the most essential factors of advancement of mass sports is a state policy promoting physical training, sports and healthy lifestyle as well as due conditions ensured for mass sports enhancement and health-related activities organized and implemented for children and teenagers.

Key words: youth sports, healthy lifestyle, popularization of youth sports, self-actualization of an individual, promotion of physical culture.

УДК 316.61:796
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.14.11>

Солдатенко І.О.

к.соціол.н., доцент,
доцент кафедри прикладної соціології та соціальних комунікацій
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Зінюк А.В.

к.соціол.н.,
доцент кафедри прикладної соціології та соціальних комунікацій
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Сучасні зміни в українському спорті тісно пов'язані з перетвореннями в країні та є передумовою розвитку спортивної, фізкультурно-оздоровчої діяльності, у тому числі підприємницької. Дитячо-юнацький спорт є умовою формування здорового суспільства. Він вирішує не лишень оздоровчі завдання, а також важливі соціальні проблеми, а саме забезпечує активний відпочинок дітей, допомагає заповнити дозвілля у вільний від навчання час, запобігає виникненню шкідливих звичок, вилучає дітей з вулиць, сприяє форму-

ванню здорового способу життя, допомагає дитині соціалізуватися у суспільстві, самореалізовуватися, налагоджувати нові дружні стосунки, спілкуватися, розважатися.

Проблема аналізу розвитку спорту в соціальному контексті представлена у наукових працях К. Айзенберга, В. Андреффа, П. Бурдье, Й. Гейзінги, Н. Еліаса, В. Жолдака, Л. Куна, Х. Ленка. Спорт як один із чинників об'єднання людей розглядається М. Бує, Л. Сьюене; як явище культури – Б. Лоу, М. Сарафом, В. Столяровим. Питання розвитку дитячо-юнацького

спорту досить широко представлені в роботах О. Андріанової, Н. Середи, С. Стадник, І. Петренко, Г. Путятіної.

Спорт як важливий соціальний феномен охоплює всі рівні сучасного соціуму. Саме в спорті найбільш яскраво виявляються такі важливі для суспільства цінності, як рівність шансів на успіх, його досягнення, прагнення бути першим, не тільки перемогти суперника, а й самого себе. У сучасному світі спостерігається стійка тенденція підвищення ролі спорту як сфери людської діяльності і феномена культури, який створює навколо себе певне соціокультурне середовище.

На думку М. Моса, спорт став «всеосяжним соціальним явищем» [5, с. 246], оскільки здатен впливати на повсякденне життя людини, суспільство загалом і на всі соціальні структури. Н. Еліас [7] уточнює, що спорт у широкому сенсі вміщує всі змагання і фізичні вправи, які трапляються в будь-яких суспільствах. Т. Веблен приділяв особливу увагу спорту як важливому елементу дозвілля [1]. Він розглядав проблеми спорту в контексті соціальних завдань освіти і виховання особистості та соціальних відносин загалом.

Спорт включає в себе власне змагальну діяльність, спеціальну підготовку до неї, специфічні відношення, норми і досягнення, що виникають у процесі цієї діяльності. Спорт входить у структуру сучасного суспільства. Багатостороння значимість спорту зумовлює його функції: спорт як «школа характеру мужності», волі; спорт як засіб міжнародного культурного обміну.

Розвиток дитячо-юнацького спорту в сучасному українському суспільстві – це актуальне питання надзвичайної важливості. Погіршення якісних характеристик населення України (високий рівень наркоманії й алкоголізму, зниження загального рівня духовності й моральності, стійка динаміка погіршення показників фізичного розвитку, підготовленості, фізичної й інтелектуальної працездатності) стає усе більш значущою ознакою розвитку кризи якості життєдіяльності населення нашої країни. У цьому зв'язку популяризація дитячо-юнацького спорту як один з напрямів державної політики в інформаційній сфері має перетворитися на одне із пріоритетних завдань, від вирішення якого багато в чому залежить досягнення поставлених стратегічних цілей.

Регулярні заняття спортом – обов'язкова умова здорового способу життя. Однак за результатами численних соціологічних досліджень рівень рухової активності українців значно нижчий, ніж громадян розвинених країн світу. В Україні до регулярних занять фізичною культурою і спортом залучено лише приблизно 13% населення, тоді як у розвинених європейських країнах цей показник дорівнює від 21 до 50%.

Низький рівень оздоровчої рухової активності населення стримує формування здорового способу життя, від якого на 60% залежить стан здоров'я людини. У зв'язку з відсутністю сталих традицій здорового способу життя та активного дозвілля, недостатнього виховання молоді на прикладах уславлених вітчизняних спортсменів для українського суспільства гострою проблемою залишається велике поширення тютюнопаління, зловживання алкоголем, вживання наркотичних засобів. Як наслідок, зростають антигромадські прояви та загострюється криміногенна ситуація, особливо у молодіжному середовищі. Однією із причин є неефективна державна політика щодо розвитку спорту і формування культури здорового способу життя. За результатами звіту команди міжнародних оглядачів Ради Європи спорт було чітко віднесено до сфери охорони здоров'я в Україні. Але необхідно проводити чітко розмежування між професійним та непрофесійним спортом. Тоді як багато уваги приділяється спорту високих досягнень та спортивним чемпіонатам (у тому числі для спортсменів з інвалідністю, що є надзвичайно важливим), має бути приділено більше уваги інклюзивному характеру спортивних заходів, розширенню доступу до фізичного виховання в системі шкільної освіти, запровадженню ініціатив з метою заохочення тих, хто зазвичай не бере участі в спортивних заходах чи не має доступу до спорту. В Україні є програма «Спорт для всіх», що включає в себе діяльність у межах різних спортивних дисциплін (велоспорт, бігові лижі, плавання, футбол). Наявність великої кількості дисциплін, застосування різних методологій (конкурсів, суспільних тренінгів, курсів плавання для дітей) чинять позитивний вплив на підвищення фізичної активності молоді, але потрібні державні програми з популяризації цієї та інших програм [4].

Аналіз розвитку дитячо-юнацького спорту багатьох країн світу показує, що активна позиція населення у ставленні до спорту формується як наслідок активної пропаганди мас-медіа. Саме від медіа залежить популяризація видів спорту, вони є організаторами проведення масових спортивних змагань, формують смаки щодо привабливості того чи іншого виду спорту, здорового способу життя.

Пропаганда дитячо-юнацького спорту – цілеспрямоване поширення та популяризація спортивних знань з метою переконання населення у необхідності систематичних спортивних занять. Успіх пропаганди дитячо-юнацького спорту залежить від комплексного активного використання всіх її форм. Вирішення проблеми активізації пропагандистської і рекламної діяльності відповідно до умов функціонування дитячого спортивного руху сучасної України можливе в рамках цільової

комплексної програми, яка має відображати принципи проведення пропаганди і реклами, залучення всіх зацікавлених організацій, наявність основних функцій управління: планування, організації, мотивації, контролю.

Однією з активних форм пропаганди масового спорту виступає реклама. Реклама у масово-спортивній сфері – це сукупність відомостей про послуги оздоровчого характеру, що здатні зацікавити споживачів та задовольнити попит різних соціально-демографічних груп населення. Досить поширеною є імідж-реклама, яка переслідує мету формування сприятливого образу (іміджу) клубу у максимальній кількості громадян, потенційних споживачів.

Спорт також є видом активної діяльності, в процесі якої вирішується і питання про зовнішні масштаби самоактуалізації, самовизначення і самоствердження особистості. Із цією ознакою спорт визначає особистісне становлення індивіда і формує його стиль життя. Людське самоствердження в соціумі через активну-рухову діяльність має не тільки зовнішній, але і внутрішній вимір, і її можна розглядати не тільки в просторовому, але і в смислово-контексті. Особливо великого значення реалізація цих функцій спорту набуває для дітей та підлітків. Спорт, особливо його командні види, сприяє формуванню лідерських якостей, умінь комунікувати та адаптуватися до складних життєвих ситуацій, формуванню ціннісної картини, яка захищає від різних форм девіантної поведінки, до яких підлітки схильні через несформовані ціннісні та психологічні характеристики.

Прикладом ініціативи із побудови системи особистісного зростання, формування лідерських якостей, командної роботи через залучення підлітків до унікальної системи занять футболом є експериментальний проєкт «Фенікс», який був створений у 2015 році в Харкові. На відміну від більшості дитячо-юнацьких шкіл, гравці яких відбираються в результаті ретельної селекції, «Фенікс» був створений за ініціативи батьків дітей, які не потрапляли до основного складу своїх команд. Завдяки розробленій методології та підтримці команди компанією «Пларіум Україна» діти отримали можливість займатись із професійними тренерами, майстрами спорту з легкої атлетики, спортивної гімнастики та плавання. Мета проєкту, який не має аналогів в країні, – виявити, чого можуть досягнути «діти з лави запасних», якщо створити належні умови для їхнього розвитку. Перші матчі команда, яка складалась із «неперспективних» дітей, програвала з великим рахунком. Незважаючи на це, перед тренерами стояло завдання – досягати перемог тільки з цими дітьми, без посилення ззовні. Окрім спортивних тренерів, до роботи з молодими спортсменами долучили психолога.

Керівники проєкту намагались відтворити модель професійного спортивного клубу, але побудувати його навколо дітей, яких «відсіяв» дитячий спорт. Лише через півтора року після створення «Фенікс» здобув першу нагороду на регіональному рівні, вигравши Кубок Харкова. Наступного сезону команда виграла харківський дитячий футзальний турнір «Plarium Ліга». За 4 роки існування команди в арсеналі хлопців-підлітків – перемоги на міжнародних змаганнях, кубок України, звання чемпіонів міста, та головне – 15 хлопців повірили в свої сили й відчули цінність роботи над своїм фізичним й особистісним зростанням й відповідальності перед командою та батьками.

«Фенікс» – не просто спортивна команда. Це спільнота, що об'єднала і батьків, і тренерів, і партнерів навколо інтересів дітей. Вони можуть дозволити собі багато з того, що не дозволяють собі інші спортшколи. Головне – якість процесу важливіша, ніж результат. Ключовий аспект методики полягає у тому, що тренери мають досягти результату саме з певними дітьми, а не з жодними іншими. Це значно ускладнює завдання. Але стимулює тренерів розвиватися разом з дітьми, розробляти нові тренувальні програми, шукати нові підходи і до тренувань, і до виховної роботи. На власних турнірах організатори команди прагнули відтворити для дітей, які тільки-но мріють стати футбольними зірками, справжню Лігу чемпіонів – із жеребкуванням, відеозйомкою всіх матчів, з професійним коментатором та післяматчевими інтерв'ю маленьких гравців. На сайті команди представлені фотозвіти, безліч різноманітної статистики, якій можуть позаздрити навіть деякі відомі турніри. «Фенікс» мріє відкрити школу для дітей, які захоплюються футболом, але не можуть знайти свого місця в інших клубах. Успішний досвід «Фенікса» є поєднанням педагогічної моделі та розвитку моделі із формування здорового способу життя [8]. На жаль, цей проєкт не має підтримки з боку держави, тренується на орендованому спортивному майданчику й повністю залежить від батьків учасників проєкту і спонсора.

Сучасна модель спорту дає молоді можливість оцінити своє ставлення до навколишнього середовища і через ці відносини оцінити своє місце в суспільстві. Спорт як вид соціальної, невиробничої діяльності відтворює певні базові механізми людської самосвідомості та самовизначення, маючи в своєму розпорядженні специфічні виховні можливості стати повноцінним видом соціальної діяльності, сферою затвердження і набуття культурного і творчого сенсу особистості.

Популяризація спорту та здорового способу життя потребує чіткого поділу у відповідності до тих основних форм спорту, які встановилися в суспільстві на сучасному етапі.

Спорт, виконуючи розвиваючі, виховні, патріотичні, комунікативні функції, об'єднує і координує індивідів та соціальні групи, розвиває націю. Спорт чинить значний вплив на соціально-економічні та політичні процеси будь-якого сучасного суспільства. У зв'язку з цим державній пропаганді здорового способу життя та розвитку людського потенціалу належить особливе місце в процесі становлення спорту як специфічної інфраструктури сучасності.

Спорт є найважливішим чинником і сферою розширення соціокультурного потенціалу суспільства. У ньому можуть бути актуалізовані значні, але дуже різні частини цього потенціалу: фізичні, творчі та ментальні здібності людини, особистісно-моральні якості, естетичні дарування. З іншого боку, спорт парадоксальний: розвиває людину багатосторонньо. Але саме тому, що спорт є однією з найважливіших сфер самоствердження особистості, він має настільки високу значущість та привабливість. Спорт виступає як спосіб реалізації основних функцій, зокрема забезпечує власними коштами соціальну потребу людини в розвитку її тілесного буття. Залучення в спортивну діяльність допомагає актуалізувати важливі для самого індивіда можливості. Спорт для нього, таким чином, стає різновидом творчої діяльності, сферою самовираження, способом боротьби з несприятливим впливом стресів, сферою підготовки до інших видів діяльності. Тому нині все більшою мірою усвідомлюється висока цінність спорту, зростає його роль у житті людини і суспільства.

Спорт, будучи одним з найважливіших засобів зміцнення здоров'я людини, його фізичного розвитку і вдосконалення, має суттєвий позитивний вплив і на його духовний світ, його світовідчуття, емоції, моральні принципи, естетичні смаки, сприяючи формуванню гармонійно розвиненої особистості. «Спортивна діяльність має творчий, пошуковий характер, виховує імпровізаційну точність, миттєве прийняття єдино правильних рішень» [2]. Спорт надає кожній людині величезні можливості для самовираження, самовдосконалення та самоствердження, викликає у людей радість спілкування, співпереживання і причетності. Сучасний спорт має також велике значення в розвитку контактів між людьми не тільки в рамках однієї країни, але й міжнародному масштабі, граючи істотну роль у поглибленні взаєморозуміння між народами, у їхньому зближенні, сприяє створенню клімату довіри та миру.

Основна соціокультурна сутність спорту пов'язана з творчою активністю особистості та з формуванням необхідних вольових якостей, а також з обміном спортивних результатів свого досвіду і досягнень. Справді, соціальний феномен змагань виступає ядром спорту, характеризує спорт як форму інтен-

сивної соціальної активності. Будучи особливою формою спортивних відносин, всяке змагання для людини являє собою боротьбу, що вимагає граничного напруження всіх сил і здібностей. При цьому пошук межі людських можливостей незмінно направляє спортсмена на шлях сталого розвитку і прогресу фізичних і духовних сил [3]. У процесі змагань демонструються і зіставляються найрізноманітніші спортивні досягнення і результати, які виступають конкретизованим виразом систематичних тренувань і самовдосконалення. Крім того, в змаганнях демонструються найсучасніші технічні спортивні засоби і здійснюється суспільне визнання окремих спортсменів і команд. Інакше кажучи, очевидно, що без знання та врахування соціокультурних процесів у сучасному суспільстві неможливо забезпечити високу готовність людини або групи до змагання. Здійснюється вольова підготовка індивідів та команд. Справді, процес заняття спортом розвиває такі соціально значущі якості, як цілеспрямованість, наполегливість, рішучість, сміливість, витримка, ініціативність, самостійність, що необхідні для отримання високих досягнень у змаганнях, а також у повсякденному житті.

Нарешті, в спорті повною мірою проявляється творчий аспект, пов'язаний насамперед з гармонійним і всебічним розвитком особистості. У відповідності до потреб людини у творчій активності такий аспект набуває особливої цінності. Потреби індивіда пов'язують його індивідуальну життєдіяльність і взаємодію індивідів, їх суспільне життя. Слід зазначити, що поки потреба людини не задоволена, вона перебуває в стані невдоволення своїми потребами, а отже, і самою собою. Це спонукає її діяти, опановувати предмети зовнішнього світу і таким чином задовольняти свої потреби. Інакше кажучи, задоволення потреб є реальною передумовою і чинником формування здібностей особистості. Тим самим особистість набуває можливості для самовираження, самоствердження, вільної і самобутньої життєдіяльності. Адже всебічність розвитку, без сумніву, розширює межі людської свободи. Але для оволодіння цим сама людина має бути досить розвиненою й освіченою. І в спорті повною мірою представлені широкі можливості для всебічної творчої активності і творення нового. Завдяки цьому людина набуває навиків дії в обставинах, не лише передбачених стереотипами спортивної діяльності, а також дії в процесі навчання, трудової діяльності, організації відпочинку.

П.А. Виноградов та В.І. Жолдак [2] говорили, що «залучення у спорт» означає таку стійку позицію людей, яка робить їх схильними до того, щоб взяти на себе якісь певні ролі в спорті. Ці ролі можуть бути активними

(гравець, учасник змагання, тренер) і пасивними (глядач, вболівальник). Виконання цих ролей носить навмисний характер і означає, що люди визнають спорт як певну цінність. Залучення до спорту зачіпає не тільки ті чи інші позиції, які людина займає стосовно спорту, але воно пов'язане з конкретною думкою про спорт і конкретним станом свідомості. Серед факторів та умов, що впливають на зростання залучення в спорт, суттєве значення має наявність попередніх знань про спорт, ставлення до спорту. Відносини і норми поведінки в спорті стали в розвинених країнах настільки очевидними інструментами соціалізації, що чим значніше масштаби спортивної соціалізації, тим більший вплив справляють процеси соціалізації на популярність спорту, «замикаючи ланцюг зворотного зв'язку в рамках однієї цілісної соціокультурної системи» [6].

Ціннісний аспект спорту проявляється і через його комунікативні функції, які сприяють збагаченню особистості в процесі спілкування як на рівні присутності, так і на рівні дії. Аспект спілкування в спорті, вкладений у зміст тих відносин, в які вступає спортсмен із суспільством і його інститутами, з тренерами, організаторами спорту, іншими спортсменами, любителями спорту, полягає в зміцненні спільної мети діяльності, спрямованої переважно на отримання позитивних емоцій від самого спілкування. Процес спілкування не створює жодних речових предметів, здатних виходити далеко за межі обслуговування предметної діяльності, стаючи ігровими. Необхідно враховувати також аспекти престижу, пов'язаного з прагненням до самоствердження за допомогою занять спортом.

Висновки. Таким чином, спорт є продуктом культури, оскільки він завжди випробовує на собі значний вплив того соціокультурного середовища, в умовах якого відбувається його становлення і розвиток. Спортивні події транслюються засобами масової інформації та стають домінуючими в популярній культурі загалом. Безперечно, спортивні події світового рівня впливають на процеси конструювання ідентичності. Використовується пропаганда таких цінностей, як мультикультуралізм, толерантність, солідарність, командний дух. Спорт є саме тим механізмом, який сприяє досягненню зазначених цілей.

Аналіз спортивного фактора як сукупності специфічних суспільних відносин, які форму-

ють деякі стійкі ціннісні орієнтації, дає змогу розкрити його вплив на становлення особистості і встановити важливі соціокультурні функції. Отже, можна зробити висновок, що аналіз спорту у зв'язку із суспільними відносинами дає змогу розкрити важливі властивості особистості. Масовий спорт є необхідною умовою успішного розвитку сучасного українського суспільства та досягнення національних стратегічних інтересів. Одним з найважливіших факторів розвитку масового спорту є державна політика в галузі пропаганди фізичної культури, спорту та здорового способу життя. І натеper є чимало прикладів, що дають змогу з оптимізмом дивитися на перспективи розвитку спорту в нашій країні.

Найголовнішим завданням держави в галузі фізичної культури та спорту є піднесення престижу спорту і створення умов для занять фізичною культурою населення та пропаганда фізичної культури і спорту як елемента здорового способу життя і профілактики негативних явищ, що існують у суспільстві. Відповідно, основними напрямками реалізації державної політики в цій сфері є організація фізичного виховання та проведення фізкультурно-оздоровчої роботи в навчально-виховній сфері, розвиток клубної мережі, забезпечення умов для поширення масового спорту, фізкультурно-оздоровча робота з дітьми та підлітками.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Веблен Т. Теория праздного класса. Москва : Прогресс, 1984. 256 с.
2. Виноградов П.А. Социология физической культуры : учебное пособие. / П.А. Виноградов, В.И. Жолдак, В.И. Чеботкевич. Пенза, 1995, 347 с.
3. Лубышева Л.И. Социальная роль спорта в развитии общества и социализации личности. *Теория и практика физической культуры*. 2001. № 4. С. 11–13.
4. Молодіжна політика в Україні. Висновки Команди міжнародних оглядачів Ради Європи. Видавництво Ради Європи, 2013. URL: http://sdg.org.ua/images/----_-----_.pdf.
5. Мосс М. Техники тела. Общества, обмен, личность. Москва : Наука; Главная редакция восточной литературы, 1996. С. 242–263.
6. Пелагеша Н.Є. Спорт як соціокультурний чинник формування національної ідентичності. *Стратегічні пріоритети*. 2009. № 1(10). С. 62–72.
7. Элиас Н. Генезис спорта как социологическая проблема. *Логос*. 2006. № 3. С. 41–62.
8. Сайт футбольного клубу «Фенікс». URL: <https://fc-phoenix.team/uk/news>.